

Personalne i kontekstualne determinante stavova prema imigrantima

---

Boban Petrović¹

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Pitanje imigranata i stavova prema imigrantima važna su društvena pitanja u našoj zemlji, a poslednjih godina se ova pitanja aktuelizuju usled velikog broja imigranata sa Bliskog istoka i Afrike koji prolaze kroz Srbiju. Ovo istraživanje usmereno je na utvrđivanje determinanti socijalnih stavova prema imigrantima. Ispitivane su kontekstualne determinante, pre svega ekonomska sigurnost i život u multietničkoj sredini, kao i individualne determinante, operacionalizovane kroz HEXACO model ličnosti. Istraživanje je realizovano naprigradnom uzorku od 540 ispitanika. Rezultati su pokazali da ekonomska sigurnost nema direktan efekat na stavove prema imigrantima, dok multietničnost sredine jeste važna determinanta stavova prema imigrantima. Crte ličnosti, pre svega Otvorenost i Poštenje-Skromnost, imaju bolju prediktivnu moć u odnosu na kontekstualne varijable. Faktori ekonomske sigurnosti značajni su moderatori odnosa ličnosti i stavova prema imigrantima. Diskutovan je značaj rezultata za razumevanje formiranja stavova prema imigrantima, ali i metodološkog okvira za buduće studije stavova prema imigrantima i drugim društvenim grupama.

Cljučne reči: stavovi prema imigrantima, ličnost, HEXACO, ekonomska sigurnost, multietničnost

Uvod

Poslednjih godina Srbija i njeni građani suočavaju se sa sve većim (i vidljivijim) prisustvom imigranata, pre svega iz zemalja Bliskog istoka i Severne Afrike koje su pogođene ratovima. Međutim, taj trend nije nov, već se intenzivira od početka izbijanja nemira u bliskoistočnim i severnoafričkim zemljama, počev od 2008. godine (Denda, 2014), a kulminira 2015. godine, kada je kroz Srbiju prošlo 577.995 osoba, mahom iz zemalja Bliskog istoka, što je, u odnosu samo na prethodnu godinu, kada je registrovano 16.490 imigranata, 35 puta više (Petrović, 2016). Treba imati u vidu da građanima Srbije iskustva

---

1 boban.petrovic@iksi.ac.rs

s migrantima nisu nepoznata – sredinom 1990-ih godina skoro 500.000 ljudi izbeglo je iz ratom zahvaćenih područja Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine u Srbiju, a nakon toga, u dva talasa, 1999. i 2004. još oko 200.000 ljudi s teritorije Kosova (Bobić, 2013; Bobić i Babović, 2013). Pored toga, tokom 90-ih godina u Srbiju je došao i veliki broj doseljenika iz istočnoazijskih zemalja, pre svega iz Kine, da bi se, pre svega, bavili trgovinom (između 6.000 i 20.000, u zavisnosti od izvora; Vesković-Andelković i Bobić, 2015). Iako se određeni broj imigranata zbrine u okviru prihvatnih centara, često se registruje negativan stav prema imigrantima od strane lokalnih stanovnika kod kojih su izgrađeni stalni ili su planirani privremeni prihvatni centri. S većim prilivom imigranata koji prolaze kroz Srbiju na putu ka zemljama Evropske unije odnos prema imigrantima građana Srbije, ali i drugih zemalja u Evropi, varirao je od prihvatanja i pružanja pomoći do izrazito negativnih stavova i čak nasilnih oblika ponašanja prema imigrantima (Ceobanu & Escandell, 2010; Bobić, 2013; Denda, 2014). I reakcije država su bile različite, uključujući i činjenicu da su čak i pojedine zemlje članice Evropske unije povlačile različite, čak vrlo restriktivne, poteze i kreirale restriktivne politike kako bi sprečile prolazak ilegalnih migranata. Značajno je naglasiti i to da su i pre svega nekoliko godina, tačnije pre izbijanja krize i povećanja stope migracija posebno iz bliskistočnih i severnoafričkih zemalja u Evropu, imigranti i u zemljama zapadne i u zemljama istočne Evrope, kao i u Srbiji, viđeni kao neomiljena socijalna grupa (Todosijević, 2008).

Pitanje faktora koji determinišu stavove prema imigrantima postaje sve važnije, i sve se više istraživača time bavi, pri čemu imaju u vidu migrant-ske trendove ne samo u Srbiji već i u svetu. Istraživači koji se bave pitanjima imigranata često su usmereni na kontekstualne determinante stavova prema imigrantima, pre svega socioekonomske i multikulturalne (npr., Markaki & Longhi, 2013), te na pitanja grupnog identiteta i slične sociopsihološke varijable (npr., Sides & Citrin, 2007). Iako postoji obilje literature koja pokazuje da crte ličnosti imaju važnu ulogu u objašnjavanju različitih aspekata socijalnog funkcionisanja, uključujući i socijalne stavove i predrasude prema različitim društvenim grupama, one su retko uzimane u obzir kada je u pitanju odnos prema imigrantima (Galego & Pardos-Prago, 2014). U poslednjih nekoliko godina, međutim, istraživači sve češće ukazuju na potrebu da se analiziraju faktori koji determinišu stavove prema različitim društvenim grupama, uključujući tu i imigrante, kako sa kontekstualnog, makro nivoa (poput socioekonomskih, multikulturalnih i slično), tako i oni sa individualnog, mikro nivoa, poput različitih sociodemografskih karakteristika, ali i crta ličnosti i sličnih konstrukata (Ceobanu & Escandell, 2010), kako bi se dobila kompletnija slika o determinantama sa svih nivoa kao i o njihovom specifičnom doprinosu razumevanju stavova prema društvenim grupama.

Kontekstualni faktori i stavovi prema imigrantima

Istraživanja stavova prema imigrantima često ishoduju zaključkom da su stavovi prema imigrantima negativni jer se imigranti od strane domicilnog stanovništva pretežno doživljavaju kao pretnja, bilo realna ili simbolička, i to kako u opštem društvenom, tako i u bezbednosnom, zdravstvenom, ekonomskom i kulturnom smislu (Gregurović, Kuti & Župarić-Iljić, 2016; Stephan, Renfro, Esses, Stephan, & Martin, 2005). Kao objašnjenja odnosa prema imigrantima u literaturi se najčešće sreću hipoteze o ekonomskoj i/ili kulturološkoj pretnji: prva je usmerena na pitanje pretnje materijalnim interesima i ekonomskoj dobrobiti, a druga na osećaj pretnje po kulturni i društveni identitet domicilne grupe (Dinesen, Klemmensen & Nørgaard, 2016). U tom smislu, istraživanja često u fokusu imaju različite ekonomske faktore, kao i faktore multikulturalnosti.

Kada se radi o ekonomskim faktorima, u literaturi se navodi da stavovi prema imigrantima mogu biti povezani kako sa indikatorima ekonomskog stanja na individualnom nivou, tako i, što je još značajnije, na nivou grupe (zemlje, naroda) u celini (Dinesen, et al., 2016). U tom smislu, istraživači pažnju usmeravaju na ulogu obrazovanja, radnog statusa, visine ličnih prihoda i sličnih indikatora ličnog ekonomskog blagostanja, odnosno deprivacije u determinaciji stavova prema različitim manjinskim grupama, uključujući i imigrante. Međutim, nalazi različitih istraživanja nisu dosledni kada je u pitanju uticaj faktora ličnih ekonomskih interesa, pre svega visine prihoda i radnog statusa; dok neka istraživanja pokazuju da efekti postoje, druga nalaze da takvih efekata nema (videti, npr., Hainmueller & Hiscox, 2010), posebno u zemljama istočne Evrope. Naime, ima indicija da visina prihoda ima nešto stabilniji i snažniji efekat u predikciji negativnih stavova prema imigrantima u zapadnoevropskim nego u istočnoevropskim zemljama (Ceobanu & Escandell, 2010). Za razliku od radnog statusa i visine prihoda, nivo obrazovanja pokazuje stabilniji efekat – veći stepen obrazovanja pozitivno je povezan s prosocijalnim stavovima prema imigrantima; međutim, ima indicija da je ta veza ipak nešto slabija u istočnoevropskim postkomunističkim društvima u odnosu na zapadnoevropska demokratska društva (Ceobanu & Escandell, 2010; Hainmueller & Hopkins, 2014). Kada se radi o ekonomskim faktorima na nivou grupe, izgleda da makroekonomski faktori (veći stepen nezaposlenosti, povećanje stope nezaposlenosti, ekonomski depriviranija sredina, veći stepen nezaposlenosti u okviru same imigrantske populacije i slično) povećavaju šansu da pripadnici domicilne grupe ispolje negativne stavove prema imigrantima (Ceobanu & Escandell, 2010), mada ima i podataka o suprotnim efektima – npr., da je niska stopa zaposlenosti među domicilnim stanovništvom u vezi s manje izraženim negativnim stavovima prema imigrantima (Markaki & Longhi, 2013).

Značajna pažnja posvećuje se, pored ekonomskih, i kulturološkim determinantama stavova prema imigrantima, pre svega pod uticajem hipoteze o kulturološkoj pretnji – doživljaj pretnje po kulturne norme i identitet dovedi do mnogo izraženijih negativnih stavova prema imigrantima i imigraciji nego što je to slučaj s pretnjom po ekonomske interese (Schneider, 2008; Hainmueller & Hopkins, 2014). U tom kontekstu, poslednjih desetak godina istraživači akcenat sve više stavljaju na ulogu multikulturalnosti u formiranju nacionalnog identiteta i odnosa sa drugim grupama – kako neka novija istraživanja pokazuju, život u multikulturalnim sredinama i povećana mogućnost kontakta sa drugim grupama može se na dominantnu (domicilnu) grupu odraziti dvostruko: kao pretnja ponacionalni identitet – što implicira negativniji stav prema manjinskim grupama u tim sredinama, ali i kao kontekst koji je podsticajan za smanjivanje predrasuda (Morrison, Plaut, & Ybarra, 2010). Naravno, u ovom kontekstu važno je imati u vidu ne samo prisustvo manjinskih grupa već i njihovu veličinu i vidljivost. Istraživanja često pokazuju da su veličina i vidljivost manjinske grupe povezane s većim doživljajem pretnje; međutim, ima i onih koja pokazuju da veličina manjinske (i imigrantske) grupe u stvari deluje kao supresor doživljaja pretnje jer povećava mogućnost međugrupnog kontakta (Ceobanu & Escandell, 2010).

Iako su istraživanja kontekstualnih determinanti stavova prema imigrantima nesumnjivo rezultovala važnim saznanjima, ona imaju jedno važno ograničenje a to je da impliciraju da će se pod uticajem kontekstualnih faktora pojedinci ponašati uniformno pri kontaktu s različitim socijalnim grupama kao što su imigranti. Odnosno, istraživanja koja se bave ispitivanjem odnosa prema imigrantima na bazi hipoteze o ekonomskoj i/ili kulturološkoj pretnji zanemaruju činjenicu da će se ljudi ponašati na različite načine u datoj situaciji; u kontekstu ovog istraživanja – da postoje individualne razlike u načinu na koji će pojedinci reagovati na imigrante i kakav će stav prema njima ispoljavati (Dinesen et al., 2016). U tom kontekstu, važno je razmotriti efekte crta ličnosti za koje postoji značajna empirijska evidencija da imaju uticaj na socijalne stavove i predrasude prema različitim socijalnim grupama (videti, npr., Duckitt & Sibley, 2010).

Ličnosne determinante stavova prema imigrantima

Kao što je već navedeno, crte ličnosti imaju značajnu ulogu u razumevanju različitih oblika socijalnog ponašanja pojedinaca, uključujući i socijalne stavove i predrasude prema drugim grupama. Kada su u pitanju crte ličnosti definisane petofaktorskim modelom ličnosti, značajnu ulogu u predikciji različitih socijalnih stavova imaju, pre svega, crte Otvorenost za iskustva i Saradljivost (Sibley & Duckitt, 2008; Stupar, van de Vijver, Te Lindert, & Fontaine, 2014). Iako postoji tek mali broj istraživanja, ona sugerišu da te

dve široke crte ličnosti imaju najsnažnije efekte, i direktne i indirektne, i na stavove prema imigrantima – pojedinci s visokim skorovima na merama ovih dveju crta ispoljavaće pozitivnije stavove i veću spremnost da prihvate imigrante u odnosu na one s niskom izraženim tim dvema crtama (Dinesen, et al., 2016; Galego & Pardos-Prago, 2014; Vecchione, Caprara, Schoen, Castro, & Schwartz, 2012).

Važna uloga crte Otvorenost za iskustva, ali u manjoj meri i crte Saradljivost, potvrđena je i u istraživanjima koja su ispitivala odnos stavova i predrasuda prema različitim socijalnim grupama (uključujući i imigrante) i crta ličnosti iz HEXACO modela (Sibley, Harding, Perry, Asbrock, & Duckitt, 2010). Međutim, glavni doprinos (i razlika u odnosu na petofaktorski model) HEXACO modela upravo je u značaju dodatne dimenzije ličnosti koja se uvodi kroz ovaj model – crte Poštenje-Skromnost. Ta crta odgovorna je za moralno relevantno, prosocijalno ponašanje, koje može biti uopšteno opisano kao recipročni altruizam (Ashton & Lee, 2007). Stoga deluje opravdano pretpostavka da ta dimenzija može biti jedna od ključnih za razumevanje socijalnog ponašanja, uključujući i stavove prema socijalno relevantnim fenomenima i grupama (Hodson & Dhont, 2015). Već postoji nekoliko istraživanja koja pokazuju da crta Poštenje-Skromnost ima značajnu ulogu u razumevanju upravo stavova prema imigrantima. Tako je, na primer, pokazano da su predrasude prema obespravljenim grupama, u koje spadaju i imigranti, povezane s negativnim polovima crta Poštenje-Skromnost, Saradljivost i Otvorenost (Hodson & Dhont, 2015; Hodson, Hogg, & MacInnis, 2009; Sibley, et al., 2010).

Što se tiče drugih crta ličnosti, ni istraživanja s petofaktorskim ni sa HEXACO modelom ne daju jednoznačne rezultate kada je u pitanju njihov odnos sa stavovima prema imigrantima. Međutim ima indicija da su Neuroticizam (Galego & Pardos-Prago, 2014; Vecchione, et al., 2012), Ekstraverzija (Freitag & Rapp, 2015; Galego & Pardos-Prago, 2014) i Savesnost (Ackermann & Ackermann, 2015) u slabijoj negativnoj vezi s pozitivnim stavom prema imigrantima.

Pored direktnih efekata, ima indicija i da se mogu očekivati efekti interakcije kontekstualnih faktora i crta ličnosti u predikciji stavova prema imigrantima, pre svega crta Otvorenost i Saradljivost (Dinesen, et al., 2016). Pored toga, detektovani su indirektni efekti Savesnosti – pojedinci sa izraženijom crtom Savesnosti pokazivali su negativnije stavove prema manje kvalifikovanim imigrantima iz siromašnijih zemalja u odnosu na one s manje izraženom crtom Savesnosti (Dinesen, et al., 2016). Takođe, pojedinci koji svoju okolinu percipiraju etnički homogenijom imaju negativniji stav prema imigrantima ukoliko imaju niske skorove na crti Savesnost u odnosu na one s povišenim skorovima, dok u slučaju etnički heterogenijih sredina Savesnost nije značajno povezana sa stavom prema imigrantima (Ackermann & Ackermann, 2015).

Imajući u vidu navedene empirijske nalaze, a kako bi se dobila potpunija slika o determinantama stavova prema imigrantima sa različitih nivoa, individualnog i kontekstualnog, ovo istraživanje usmereno je na ispitivanje specifičnog doprinosa kako faktora ekonomske sigurnosti i multietničnosti sredine, tako i crta ličnosti za objašnjenje socijalnih stavova prema imigrantima. Kada su u pitanju kontekstualni faktori, osnovna hipoteza je da će snažniji efekat imati faktori multietničnosti sredine u odnosu na ekonomske faktore, kako one na individualnom, tako i na širem socijalnom nivou, a na bazi prethodnih istraživanja koja su pokazala da se pretnja po kulturne norme i identitet snažnije odražava na stavove prema imigrantima u odnosu na pretnju po ekonomske interese (Hainmueller & Hopkins, 2014). U kontekstu ovog istraživanja, život u multietničkoj sredini u Srbiji može da deluje negativno na odnos prema imigrantima a da efekat bude snažniji od efekta ekonomske sigurnosti. Takođe, shodno navedenoj prethodnoj empirijskoj evidenciji, može se pretpostaviti da će crte ličnosti, pre svega Otvorenost i Saradljivost, ali i Poštenje-Skromnost, snažnije doprinositi objašnjenju stavova prema imigrantima u odnosu na kontekstualne faktore. Imajući u vidu rezultate prethodnih istraživanja (npr., Ackermann & Ackermann, 2015; Dinesen, et al., 2016), mogu se očekivati interakcijski efekti crta ličnosti i sredinskih faktora pri predikciji stavova prema imigrantima.

Metod

Uzorak

Istraživanje je realizovano na prigodnom uzorku od 540 ispitanika, prosečne starosti 23,49 godina ($SD=6.05$), sa prosečno 14 godina formalnog obrazovanja ($SD=3.29$); njih 393 (72,8%) je ženskog pola. Najviše ispitanika je iz Beograda (46,4%), zatim iz Vojvodine (31,6%), južne i istočne Srbije (8,7%), centralne i zapadne Srbije (8,7%), te sa Kosova (1,9%). U istraživanju su učestvovali i ispitanici iz zemalja u regionu (2,7%). Najveći broj ispitanika se izjasnio da je srpske nacionalnosti (99%). Podaci su prikupljeni u okviru on-line studije, putem elektronske verzije upitnika koji je distribuiran preko društvenih mreža, a uzorak je koncipiran na osnovu metode „snežne grudve”. Učešće ispitanika u istraživanju bilo je na dobrovoljnoj bazi. Kao nadoknada za učešće u istraživanju, ispitanicima je ponuđena mogućnost da dobiju povratnu informaciju o skorovima na administriranim upitnicima, što je većina njih i prihvatila.

Varijable i instrumenti

Stavovi prema imigrantima. U okviru ovog istraživanja mereni su generalni i specifični stav prema imigrantima. U oba slučaja, stavovi su operacionalizovani kroz jedan ajtem. Generalni stav prema imigrantima meren je

putem stavke koja glasi: „*Stranci i imigranti u našoj zemlji čine naše društvo naprednijim*”, s pridruženom petostepenom skalom Likertovog tipa, od 1 – *u potpunosti se ne slažem* do 5 – *u potpunosti se slažem* (AS=3.19, SD=1.01, Min=1.00, Max=5.00). Pritom, sama stavka ne sadrži nikakve specifične karakteristike, uključujući i karakteristike imigranata, koje bi mogle da ih stave u neki vrednosni kontekst. Specifični stav prema imigrantima, za razliku od generalnog, sadrži konkretne odrednice karakteristika imigranata, zemlje i razloga njihovog dolaska u datu zemlju, i kao takav trebalo bi da u većoj meri aktivira procese zadužene za vrednosno i etičko ponašanje. Operacionalizovan je kroz stavku: „*Prema vašem mišljenju, u kojoj meri Srbija treba da dopusti ljudima iz drugih zemalja, bez obzira na boju kože, narodnost i zemlju iz koje dolaze, da se dosele, žive i rade u Srbiji?*”. Ispitanici su davali odgovor na petostepenoj skali, od 1 – *ne dopustiti nikome* do 5 – *dopustiti svima koji žele da dođu, žive i rade ovde* (AS=4.24, SD=.99, Min=1.00, Max=5.00). Koeficijent korelacije između ova dva ajtema je 0.30 ($p < .001$). I generalni i specifični stav prema imigrantima uključeni su kao kriterijumske varijable u postavljene hijerarhijske regresione modele.

Ekonomska sigurnost operacionalizovana je kroz četiri varijable, dve koje se tiču ekonomske sigurnosti na individualnom nivou i dve na kontekstualnom nivou. U oba slučaja prikupljeni su objektivni pokazatelji ekonomske sigurnosti, kao i samoprocene ispitanika, pri čemu se ima u vidu da literatura pokazuje da subjektivni indikatori često više doprinose razumevanju različitih sociopsiholoških fenomena u odnosu na objektivne pokazatelje, i to:

- **mesečna primanja po članu domaćinstva**, iskazana kao odgovor na pitanje „*Kolika su prosečna mesečna primanja u vašoj porodici (kada sva primanja saberete i podelite brojem članova porodice)?*” (AS=56,038.32, SD=56,581.53, Min=0.00, Max=360,000.00);
- **samoprocena ekonomskog stanja**, iskazana je kao odgovor na pitanje „*Procenite vaše ekonomsko stanje*”, na skali od 1 – „*siromašan*” do 10 – „*bogat*” (AS=4.92, SD=1.82, Min=0.00, Max=10.00);
- **stepen ekonomskog razvoja opštine** definisan je na osnovu kriterijuma ostvarivanja vrednosti bruto domaćeg proizvoda ispod/iznad vrednosti republičkog proseka. Opštine stanovanja ispitanika klasifikovane su u 4 kategorije, od razvijenih do nerazvijenih, pri čemu u prvu kategoriju spadaju najrazvijenije a u četvrtu najnerazvijenije opštine u Srbiji, na osnovu Uredbe o utvrđivanju jedintvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu (Sl. glasnik RS, 104/2014 od 1. oktobra 2014. godine). Time je kreirana nova varijabla „stepen ekonomskog razvoja opštine”, koja je uključena u analizu (AS=1.34, SD=0.69, Min=1.00, Max=4.00). Više o metodologiji koja se koristi za određivanje kategorisanje lokalnih samouprava može se saznati na sajtu www.regionalnirazvoj.gov.rs/Lat/ShowNARRFolder.aspx?mi=4;

- **subjektivan doživljaj lošeg stanja društva** operacionalizovan je preko *Skale za procenu subjektivnog doživljaja lošeg stanja društva (Perceptions that one is in a failed state – PFSI; Stankov, Saucier, & Knežević, 2010)*. Taj instrument je upitnička operacionalizacija Indeksa lošeg stanja (Failed-state index, FSI, na bazi kojeg Fondacija za mir od 2005. godine ranguje 146 država u svetu na osnovu različitih socijalnih, ekonomskih i političkih indikatora), namenjena samoproceni stanja u državi/sredini u kojoj ispitanik živi. Instrumentom koji sadrži 19 ajtema meri se 12 različitih indikatora stanja u zemlji (od kojih su socijalni: demografski pritisak, prisustvo izbeglih i interno raseljenih lica, nezadovoljstvo građana, odliv stanovništva; ekonomski: nejednak razvoj, siromaštvo i ekonomski pad i politički: kriminalizacija i delegitimizacija države, loš rad javnih službi, kršenje ljudskih prava, bogaćenje pojedinaca, moć sistema bezbednosti i intervencija drugih država i stranih sila), a rezultat se iskazuje kroz prosečni skor na upitniku (AS=3.11, SD=0.27, Min=1.55, Max=4.64; $\alpha=.77$), koji predstavlja Indeks percepcije lošeg stanja.

Multietničnost sredine ispitanika operacionalizovana je kroz dve varijable i obe su definisane na osnovu podataka sa popisa stanovništva 2011. godine. S obzirom da podaci popisa govore o tome da je u najvećem broju opština u Srbiji stanovništvo srpske nacionalnosti dominantno, prvi indikator multietničnosti definisan je na osnovu *procenta manjinskog stanovništva u datoj opštini*, te su podaci za svakog ispitanika, tj. za svaku opštinu uneti u bazu, u okviru nove varijable (AS=16.60, SD=15.73, Min=0.60, Max=88.90). Drugi indikator multietničnosti je *broj različitih etniciteta u opštini koji čine više od 0,5% ukupnog broja stanovništva date opštine* (AS=6.00, SD=2.32, Min=1.00, Max=9.00).

HEXACO bazične crte ličnosti merene su instrumentom HEXACO-60 (Ashton & Lee, 2009). Taj instrument, koji predstavlja operacionalizaciju HEXACO modela strukture ličnosti, meri šest širokih domena ličnosti: Poštenje-Skromnost, Ekstraverzija, Emocionalnost, Saradljivost, Savesnost i Otvorenost za iskustva. Upitnik HEXACO-60 sadrži ukupno 60 stavki koje mere tih 6 domena (po 10 za svaki faktor). Ispitanici na skali od 1 do 5 (od *uopšte se ne slažem do u potpunosti se slažem*) iskazuju stepen slaganja sa svakom od 60 tvrdnji. Koeficijenti pouzdanosti skala kreću se u rasponu od .70 do .80.

Rezultati

Kako bi se razumeli stavovi prema imigrantima, postavljena su dva hijerarhijska regresiona modela. Pritom, i generalni i specifični stav prema imigrantima uključeni su kao kriterijumske varijable u modele, dok su indikatori ekonomske sigurnosti i multietničnosti sredine, kao i HEXACO crte ličnosti, uključene u regresione modele na hijerarhijski različitim nivoima (u Dodatku je prikazana tabela sa koeficijentima interkorelacija prediktorskih varijabli).

U analizama je takođe kontrolisan pol, starost i obrazovanje ispitanika. Dobjijene su dve statistički značajne regresione funkcije. Karakteristike postavljenih modela prikazane su u Tabeli 1. a doprinosi pojedinačnih prediktora objašnjenju varijanse kriterijumskih mera u Tabeli 2.

Tabela 1. *Karakteristike regresionih modela*

	Generalni stav prema imigrantima		Specifični stav prema imigrantima	
	R ²	ΔR ²	R ²	ΔR ²
Demografske varijable	.01	.01	.02*	.02*
Kontekstualni faktori	.02	.01	.06**	.04**
HEXACO crte ličnosti	.11**	.09**	.18**	.12**

Napomene: R² – procenat objašnjene varijanse; ΔR² – razlika u procentu objašnjene varijanse; * – p <.05; ** – p <.01.

Kao što se može videti iz navedenih tabela, i u jednom i u drugom slučaju crte ličnosti objašnjavaju najveći deo varijanse kriterijumskih mera. Pritom, kada je u pitanju generalni stav prema imigrantima, kontekstualni faktori, kao ni demografske varijable, nemaju značajan doprinos objašnjenju tog kriterijuma. Kada su u pitanju crte ličnosti, pozitivan doprinos objašnjenju tog kriterijuma pokazuje samo Otvorenost za iskustva, dok druge crte ličnosti nemaju značajnu ulogu. Potrebno je napomenuti da pozitivan efekat ima i starost ispitanika.

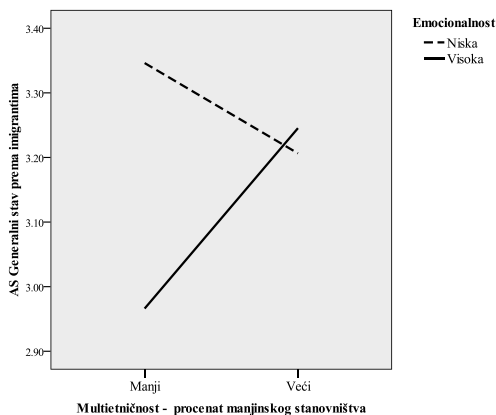
Tabela 2. *Karakteristike prediktora*

	Generalni stav prema imigrantima				Specifični stav prema imigrantima			
	β ₁	β ₂	β ₃	r	β ₁	β ₂	β ₃	r
Pol	.02	.03	-.01	.03	.10*	.12**	.08	.10*
Starost	.10*	.10*	.04	.11*	.08	.09	.03	.09
Obrazovanje	.05	.05	.05	.08	.03	.04	.03	.06
Ekonomsko stanje		.03	.01	.03		.08	.07	.09
Samoprocena ekonomskog stanja		.01	.03	.01		.05	.06	.07
Stepen ekonomskog razvoja opštine		-.02	.00	-.03		.03	.05	-.02
Doživljaj lošeg stanja u društvu		.08	.06	.08		.11*	.08	.09
Multietničnost 1		-.01	.02	.01		-.15**	-.13**	-.12*
Multietničnost 2		.03	-.01	.01		.02	.01	-.03
Poštenje-Skromnost			.03	.08			.10*	.19**
Emocionalnost			.03	-.00			.02	.01
Ekstraverzija			.03	.03			-.09	-.06
Saradljivost			.02	.05			.07	.12*
Savesnost			-.01	.08			.05	.12*
Otvorenost			.30**	.31**			.28**	.34**

Napomene: Multietničnost 1 – procenat manjinskog (nesrpskog) stanovništva; Multietničnost 2 – broj različitih etniciteta; β – standardizovani regresioni koeficijenti; r – korelacije nultog reda; * – p <.05; ** – p <.01.

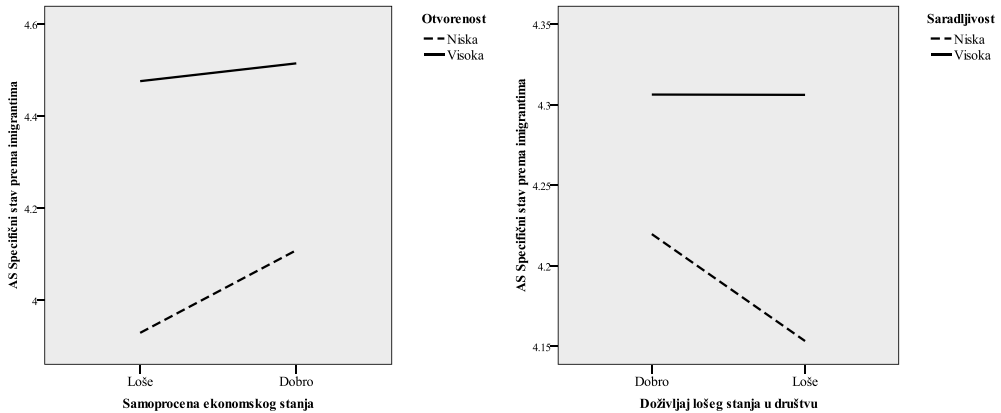
U slučaju specifičnog stava prema imigrantima, pored crta ličnosti, koje objašnjavaju najveći deo varijanse ovog kriterijuma, i kontekstualni faktori i demografske varijable imaju značajan efekat. Kada su u pitanju kontekstualni faktori, značajnu prediktivnu moć pokazuje multietničnost sredine – što je u nekoj sredini veći procenat manjinskog stanovništva, to je negativniji stav prema imigrantima. Pol takođe ima značajnu ulogu – ispitanice ženskog pola su spremnije da iskazuju prosocijalni stav prema imigrantima. Konačno, kada su u pitanju crte ličnosti, i u tom slučaju Otvorenost za iskustvo ima dominantnu ulogu i pozitivno doprinosi objašnjenju te kriterijumske varijable. Pored te, i crta Poštenje-Skromnost značajno i pozitivno doprinosi razumevanju specifičnog stava prema imigrantima. Registrovane su i pozitivne korelacije nultog reda kriterijumske mere i crta Saradljivost i Savesnost, međutim, kada se druge varijable kontrolišu, njihov efekat se gubi.

Jedan od ciljeva ovog istraživanja bio je i provera da li postoje interakcijski efekti faktora sredine i crta ličnosti pri predikciji stavova prema imigrantima. Interakcije su izračunavane tako što su varijable ličnosti, kao i ekonomske sigurnosti i multietničnosti, prvo centrirane a zatim se izračunavao proizvod svake od kontekstualnih varijabli sa svakom od varijabli ličnosti. Tako definisane varijable uključivane su u regresione modele na sledećem hijerarhijskom nivou (Mededović, 2013). Nađen je jedan interakcijski efekat kada je u pitanju generalni stav (između procenta manjinskog stanovništva kao indikatora multietničnosti i Emocionalnosti; $\beta=.18$, $p<.01$, $\Delta R^2=.01$), i dva kada je u pitanju specifični stav prema imigrantima (između samoprocenjenog ekonomskog stanja i Otvorenosti – $\beta=-.11$, $p<.01$, $\Delta R^2=.01$; i između doživljaja lošeg stanja u društvu i Saradljivosti – $\beta=-.11$, $p<.01$, $\Delta R^2=.01$). Prediktorske varijable su dihotomizovane kako bi se grafički mogle prikazati interakcije između prediktorskih varijabli. Interpretirane su samo interakcije značajne na nivou .01 ili manjem od toga.

Grafikon 1. Interakcije između indikatora multietničnosti i crta ličnosti u predikciji generalnog stava prema imigrantima

Kao što se vidi na Grafikonu 1, u etnički homogenijim sredinama pozitivniji generalni stav prema imigrantima ispoljavaće pojedinci s nižim skorovima na crti Emocionalnost, dok će oni koji ostvaruju više skorove na toj dimenziji ispoljavati negativnije stavove. U sredinama u kojima je veći procenat manjinskog stanovništva, generalni stav prema imigrantima ne zavisi od crte Emocionalnost.

Grafikon 2. Interakcije između indikatora ekonomske sigurnosti i crta ličnosti u predikciji specifičnog stava prema imigrantima

U slučaju specifičnog stava prema imigrantima, registrovan je moderator-ski efekat indikatora ekonomske sigurnosti na odnos crta ličnosti i stava prema imigrantima (Grafikon 2). Kao što se vidi na slici levo, ukoliko pojedinci procenjuju svoje ekonomsko stanje kao dobro, čak i oni koji su niski na crti Otvorenost, ispoljavaće pozitivniji stav prema imigrantima u odnosu na one koji svoje ekonomsko stanje procenjuju kao loše. Na slici desno prikazana je interakcija doživljaja lošeg stanja u društvu i crte Saradljivost u predikciji stava prema imigrantima. Kod onih koji stanje u društvu u celini procenjuju kao dobro, pozitivniji stav prema imigrantima detektovaće se i kod onih koji imaju niže skorove na crti Saradljivost, dok će kod onih koji stanje u društvu procenjuju kao loše niska Saradljivost biti povezana s negativnim stavom prema imigrantima.

Diskusija i zaključci

Pitanje imigranata jedno je od važnijih društvenih pitanja u Srbiji, pre svega zbog velike stope imigracije u zadnjih tridesetak godina. Počev od toga što je u Srbiju došao veliki broj ljudi – izbeglih lica s teritorija drugih republika bivše Jugoslavije usled ratnih dešavanja tokom 1990-ih, preko značajnog broja ljudi koji su iz Kine došli pretežno iz ekonomskih razloga, sve do novijeg talasa imigranata iz zemalja Bliskog istoka, izbeglih usled ratnih dešavanja, koji

su kroz Srbiju prolazili na putu do zemalja Evropske unije. Pritom, reakcije na imigrante varirale su od ispoljavanja altruističkog, prosocijalnog ponašanja i stavova do antagonističkih stavova i čak nasilnog ponašanja prema imigrantima. Upravo stoga iznenađuje činjenica da istraživači kod nas nisu posvetili značajnu pažnju tom pitanju – vrlo su retki radovi koji se bave pitanjem imigranata i odnosa prema imigrantima u Srbiji, a istraživanja determinanti stavova prema imigrantima, posebno onih koja u obzir uzimaju i personalne karakteristike, retka su i u literaturi generalno. Ovo istraživanje fokusirano je na pitanje identifikacije i kontekstualnih i personalnih determinanti stavova prema imigrantima i njihovog specifičnog doprinosa objašnjenju stavova prema njima. Rezultati ovog istraživanja pokazali su da crte ličnosti, definirane HEXACO modelom ličnosti, imaju veću eksplanatornu moć u odnosu na kontekstualne varijable, pri čemu dominantnu ulogu ima crta Otvorenost, ali i crta Poštenje-Skromnost u slučaju specifičnog stava prema imigrantima; kontekstualne varijable imaju značajan direktan efekat samo u slučaju specifičnog stava prema imigrantima, i to pre svega život u multietničkim sredinama, dok ekonomski faktori nemaju direktan efekat, ali zato jesu značajni moderatori odnosa ličnosti i stavova prema imigrantima.

Jedno od osnovnih objašnjenja negativnih stavova prema imigrantima jeste to da se oni percipiraju kao pretnja za ekonomsku dobrobit domicilnog stanovništva jer doprinose povećanju kompeticije za resurse, pogotovo u situacijama u kojima su ekonomski uslovi, kako oni na ličnom, tako i na nivou društva u celini, otežani (Escandell & Ceobanu, 2009; Ceobanu & Escandell, 2010; Markaki & Longhi, 2012). Ti nalazi sugerisali su da se može postaviti hipoteza da će pojedinci čija je lična ekonomska situacija dobra i koji žive u ekonomski razvijenijim sredinama i situaciju u društvu percipiraju kao dobru, ispoljavati pozitivnije, tj. prosocijalnije stavove prema imigrantima i kada je u pitanju generalni i kada je u pitanju specifični stav prema imigrantima. Međutim, ta hipoteza pokazala se neodrživom – naime, u toj konstelaciji prediktorskih varijabli nisu detektovani direktni efekti faktora ekonomske sigurnosti na ispoljavanje prosocijalnih stavova prema imigrantima. Međutim, taj nalaz postaje malo jasniji upravo kad se sagleda konstelacija prediktorskih varijabli, a koja uključuje i iskustvo življenja u multietničnim sredinama, koje može služiti i kao generator, ali i kao inhibitor negativnih stavova prema imigrantima kao rezultante osećaja pretnje po kulturni i društveni identitet (Morrison, et al., 2010). Naime, prethodna istraživanja pokazala su da doživljaj pretnje po kulturne norme i identitet dovodi do mnogo izraženijih negativnih stavova prema imigrantima nego što je to slučaj s pretnjom po ekonomske interese (Schneider, 2008; Hainmueller & Hopkins, 2014). U ovom istraživanju detektovan je upravo efekat indikatora multietničnosti na stavove prema imigrantima – stav prema imigrantima negativniji je ukoliko ispitanici žive u sredinama u kojima je veći procenat manjinskog (u ovom slučaju nesrpskog) stanovništva. Taj nalaz konzistentan je sa istraživanjima

koja ukazuju na to da su veličina i vidljivost manjinske grupe povezane s većim doživljajem pretnje, te da mogu voditi ka negativnijim stavovima prema manjinskim grupama (Ceobanu & Escandell, 2010; Morrison et al., 2010) – pri čemu se ima u vidu da u Srbiji u proseku oko 16% stanovništva neke opštine čine pripadnici manjinskih grupa, a da se opseg procenata stanovništva nesrpske nacionalnosti kreće od 1% do 89%.

Jedno od retkih istraživanja koja su dizajnirana tako da ispituju efekte i kontekstualnih i varijabli ličnosti na stavove prema imigrantima jeste istraživanje koje su sprovedi Dinesen i saradnici (Dinesen, et al., 2014). Oni su pokazali da varijable petofaktorskog modela ličnosti imaju dominantnu ulogu u predikciji stavova prema imigrantima, i to pre svega Otvorenost, koja ima direktan efekat, i Saradljivost i Savesnost, kod kojih su registrovani indirektni efekti. Rezultati ovog istraživanja saglasni su u velikoj meri s nalazima tog istraživanja. Pre svega, HEXACO crte ličnosti objašnjavaju značajno veliki deo varijanse kriterijumskih mera preko kontekstualnih varijabli koje čak, u slučaju generalnog stava prema imigrantima, nemaju značajan efekat. Drugo, i u ovom istraživanju registrovan je pozitivan efekat crte Otvorenost – pojedinci koji su tolerantniji i otvoreniji za iskustva smatraće da prisustvo imigranata može unaprediti jedno društvo i da im treba dopustiti da žive i rade u Srbiji, čak i ako dolaze iz zemalja s različitom kulturološkom podlogom. Taj nalaz, kao i pozitivne relacije crta Saradljivost i Savesnost kada je u pitanju specifičan stav prema imigrantima, registrovan je i u drugim istraživanjima, kako onim koja su bazirana na petofaktorskom (npr., Galego & Pardos-Prago, 2014), tako i onim zasnovanim na HEXACO modelu ličnosti (npr., Hodson & Dhont, 2015; Hodson, et al., 2009; Sibley et al., 2010). No, važno je imati u vidu da ti potonji nalaze slabije efekte crte Saradljivost, ali zato pokazuju da značajnu ulogu ima crta Poštenje-Skromnost. Ovde je važno primetiti da je efekat te crte registrovan samo u slučaju specifičnog stava prema imigrantima. Naime, sumirajući nalaze ovog istraživanja, može se reći da će pozitivan, prosocijalni stav prema imigrantima generalno pokazivati pojedinci koji su otvoreni za iskustva; međutim, kada se situacija specifikuje i naglase vrednosno osetljive karakteristike imigranata, prosocijalni stav prema imigrantima ispoljavaće oni koji su otvoreni za iskustva, ali i oni koji su altruističniji, moralniji, pravičniji, što implicira povišeni skor na crti Poštenje-Skromnost (Ashton & Lee, 2007), kao i oni koji su dobrodušniji i odgovorniji. Ovde je važno pomenuti i to da se ovi nalazi mogu interpretirati obrnuto – negativnije stavove prema imigrantima ispoljavaće, posebno kada se suočavaju s konkretnom situacijom koja može indukovati osećaj pretnje, oni koji su rigidniji i konvencionalniji i konzervativniji (niska Otvorenost) i amoralniji (nisko Poštenje-Skromnost), što je, opet, u skladu s nalazima da tzv. „mračne” crte ličnosti značajno doprinose predikciji predrasuda i doživljaja imigranata kao pretnje (Hodson, et al., 2009).

Upravo stoga je važno razmotriti i potencijalne moderatorske efekte kontekstualnih varijabli kada je u pitanju odnos crta ličnosti i stavova prema imigrantima. Rezultati ovog istraživanja sugeriraju to da faktor multietničnosti (ali ne i faktori ekonomske sigurnosti) moderiraju odnos crte Emocionalnost i generalnog stava prema imigrantima. Naime, u etnički homogenijim sredinama pozitivniji stav prema imigrantima ispoljiće pojedinci s nižim skorovima na crti Emocionalnost, odnosno negativniji stav ispoljiće oni koji imaju izraženiju tu crtu ličnosti. Ovaj nalaz, pored toga što pokazuje da i crte koje se uobičajeno ne percipiraju kao značajne kada su u pitanju socijalni stavovi, mogu imati značajne indirektno efekte na stavove prema određenim društvenim grupama, važan je i iz razloga koji ide u prilog hipotezi o kulturološkoj pretnji – u sredinama u kojima pojedinci nemaju priliku da se susreću sa drugačijim grupama ljudi, njihovo prisustvo, realno ili simboličko, može izazvati povećanu anksioznost kod onih koji imaju viši skor na crti Emocionalnost. Slični rezultati dobijeni su u drugim istraživanjima (npr., Brader, Valentino, & Suhay, 2008). No, svakako bi ti nalazi dobili potvrdu ako bi se ispitali odnosi stavova prema imigrantima i faceta HEXACO Emocionalnosti i ako bi se pritom registrovao doprinos faceta Anksioznosti, što bi bila preporuka za dalja istraživanja.

Kada je u pitanju specifičan stav prema imigrantima, faktori ekonomske sigurnosti imaju dominantnu ulogu u moderaciji odnosa ličnosti i stavova prema imigrantima. Pritom je posebno važno skrenuti pažnju na podatak da percepcija lošeg stanja u društvu moderira odnos Saradljivosti i stava prema imigrantima – među antagonističnim ispitanicima (niska Saradljivost), negativniji stav ispoljiće oni koji situaciju u društvu doživljavaju kao lošu u odnosu na one koji je doživljavaju kao dobru. Taj nalaz pokazuje to da iako se direktan efekat Saradljivosti iz HEXACO modela ne registruje dosledno (usled efekata crta Poštenje-Skromnost; Bergh & Akrami, 2016, Hogson, et al., 2009), indirektan efekat može biti registrovan čak i ukoliko je kriterijumska varijabla relativno slabo operacionalizovana. Na indirektno efekte te crte ukazala su i neka prthodna istraživanja (npr., Dinesen, et al., 2014).

Ovo istraživanje jedno je od retkih u Srbiji koje se bavi odnosom prema imigrantima i jedno od retkih uopšte koje ispituje specifične doprinose i kontekstualnih i ličnih varijabli, kao i njihovih interakcija u predikciji stavova prema imigrantima. Iako su nalazi ovog istraživanja važni i implikativni, njegov najveći nedostatak jeste upravo način na koji su operacionalizovani stavovi prema imigrantima – kao jednoajtemski, s relativno ograničenim rasponom odgovora ispitanika. Stoga bi bilo nužno adekvatnije operacionalizovati stavove prema imigrantima instrumentom s većim brojem ajtema, koji bi omogućio pouzdaniju procenu odnosa prema imigrantima. Treba imati u vidu i to da je ovo istraživanje realizovano na prigodnom uzorku ispitanika i da bi nalazi morali biti potvrđeni na reprezentativnom uzorku ispitanika u

Srbiji (mada je evidentno da su osnovni nalazi konzistentni sa istraživanjima realizovanim na reprezentativnim uzorcima u drugim zemljama; npr., Ackermann & Ackermann, 2015; Freitag & Rapp, 2015, itd.). Pored toga, verovatno bi bilo važno kombinovati i eksperimentalni pristup kako bi se direktno indukovao osećaj ekonomske ili kulturološke pretnje, pre nego da se ovim važnim varijablama pristupa na indirektan način. S obzirom da istraživanje rezultuje nekim konkretnim nalazima kao što su oni koji se tiču negativnog odnosa Emocionalnosti i stava prema imigrantima u etnički homogenijim sredinama, bilo bi važno uključiti i facete HEXACO crta ličnosti. No, uprkos tim nedostacima, važno je imati u vidu da ovo istraživanje ukazuje pre svega na značajan doprinos crta ličnosti kada je u pitanju razumevanje stavova prema imigrantima, ali i drugim društvenim grupama, te da bi buduća istraživanja trebalo da uzmu u obzir varijable i sa individualnog i s kontekstualnog nivoa jer se upravo važni podaci mogu skrivati u interakcijama sredinskih i faktora ličnosti.

Literatura

- Ackermann, K., & Ackermann, M. (2015). The big five in context: Personality, diversity and attitudes toward equal opportunities for immigrants in Switzerland. *Swiss Political Science Review*, 21, 396–418.
- Ashton, M. C., & Lee, K. (2007). Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality and Social Psychology Review*, 11, 150–166.
- Ashton, M. C., & Lee, K. (2009). The HEXACO–60: A short measure of the major dimensions of personality. *Journal of personality assessment*, 91, 340–345.
- Bergh, R., & Akrami, N. (2016). Are non-agreeable individuals prejudiced? Comparing different conceptualizations of agreeableness. *Personality and Individual Differences*, 101, 153–159.
- Bobić, M. i Babović, M. (2013). Međunarodne migracije u Srbiji-stanje i politike. *Sociologija*, 55, 209–228.
- Bobic, M. (2013). Imigracija u Srbiji: stanje i perspektive, tolerancija i integracija. *Demografija*, 10, 99–115.
- Brader, T., Valentino, N. A., & Suhay, E. (2008). What triggers public opposition to immigration? Anxiety, group cues, and immigration threat. *American Journal of Political Science*, 52, 959–978.
- Ceobanu, A. M., & Escandell, X. (2010). Comparative analyses of public attitudes toward immigrants and immigration using multinational survey data: A review of theories and research. *Annual Review of Sociology*, 36, 309–328.
- Denda, S. (2014). Asylum seekers in Serbia: Between law and reality. *Demografija – međunarodni časopis za demografska i ostala društvena istraživanja*, 11, 147–172.
- Dinesen, P. T., Klemmensen, R., & Nørgaard, A. S. (2014). Attitudes toward immigration: The role of personal predispositions. *Political Psychology*, 37, 55–72.

- Duckitt, J., & Sibley, C. G. (2010). Personality, Ideology, Prejudice, and Politics: A Dual-Process Motivational Model. *Journal of personality*, 78, 1861–1894.
- Escandell, X., & Ceobanu, A. M. (2009). When contact with immigrants matters: threat, interethnic attitudes and foreigner exclusionism in Spain's Comunidades Autónomas. *Ethnic and Racial Studies*, 32, 44–69.
- Freitag, M., & Rapp, C. (2015). The personal foundations of political tolerance towards immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41, 351–373.
- Gallego, A., & Pardos-Prado, S. (2014). The big five personality traits and attitudes towards immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40, 79–99.
- Gregurović, M., Kuti, S., & Župarić-Iljić, D. (2016). Attitudes towards Immigrant Workers and Asylum Seekers in Eastern Croatia: Dimensions, Determinants and Differences. *Migracijske i etničke teme*, 32, 91–122.
- Hainmueller, J., & Hiscox, M. J. (2010). Attitudes toward highly skilled and low-skilled immigration: Evidence from a survey experiment. *American Political Science Review*, 104, 61–84.
- Hainmueller, J., & Hopkins, D. J. (2014). Public attitudes toward immigration. *Annual Review of Political Science*, 17, 225–249.
- Hodson, G., & Dhont, K. (2015). The person-based nature of prejudice: Individual difference predictors of intergroup negativity. *European Review of Social Psychology*, 26, 1–42.
- Hodson, G., Hogg, S. M., & MacInnis, C. C. (2009). The role of “dark personalities” (narcissism, Machiavellianism, psychopathy), Big Five personality factors, and ideology in explaining prejudice. *Journal of Research in Personality*, 43, 686–690.
- Markaki, Y., & Longhi, S. (2013). What determines attitudes to immigration in European countries? An analysis at the regional level. *Migration Studies*, 1, 311–337.
- Mededović, J. (2013). Analysis of the interaction of predictors in the linear regression models: an example of party evaluation. *Applied Psychology*, 6, 267–286.
- Morrison, K. R., Plaut, V. C., & Ybarra, O. (2010). Predicting whether Multiculturalism Positively or Negatively Influences White Americans' Intergroup Attitudes: The Role of Ethnic Identification. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36, 1648–1661.
- Petrović, L. (2016). *Pravo na azil u Republici Srbiji 2015*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Schneider, S. L. (2008). Anti-Immigrant Attitudes in Europe: Outgroup Size and Perceived Ethnic Threat. *European Sociological Review*, 24, 53–67.
- Sibley, C. G., & J. Duckitt (2008). Personality and Prejudice: A Meta-analysis and Theoretical Review. *Personality and Social Psychology Review*, 12, 248–279.
- Sibley, C. G., Harding, J. F., Perry, R., Asbrock, F., & Duckitt, J. (2010). Personality and prejudice: Extension to the HEXACO personality model. *European Journal of Personality*, 24, 515–534.
- Stankov, L., Saucier, G., & Knežević, G. (2010). Militant extremist mind-set: Provocence, Vile World, and Divine Power. *Psychological assessment*, 2, 70–86.

- Stephan, W. G., Renfro, C. L., Esses, V. M., Stephan, C. W., & Martin, T. (2005). The effects of feeling threatened on attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 1–19.
- Stupar, S., van de Vijver, F. J., Te Lindert, A., & Fontaine, J. R. (2014). Multicultural attitudes mediate the relation between personality and perceived ethnic out-group distance in the Netherlands. *International Journal of Intercultural Relations*, 38, 24–35.
- Todosijević, B. (2008). Politička tolerancija u Srbiji i Evropi: društveni i psihološki koreni. *Psihologija*, 41, 455–487.
- Vecchione, M., Caprara, G., Schoen, H., Castro, J. L. G., & Schwartz, S. H. (2012). The role of personal values and basic traits in perceptions of the consequences of immigration: A three-nation study. *British Journal of Psychology*, 103, 359–377.
- Vesković Anđelković, M. i Bobić, M. (2015). Stavovi građana centralnog dela Srbije prema uticaju doseljenika na tradiciju i kulturu njihove lokalne zajednice. *Migracijske i etničke teme*, 31, 221–246.

DATUM PRIJEMA RADA: 25.10.2016.

DATUM PRIHVATANJA RADA: 19.12.2016.

Personal and contextual determinants of attitudes towards immigrants

Boban Petrović

Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia

The issues of immigrants and attitudes towards immigrants are an important social issue in our country, and in recent years these issues have become more topical due to the large number of immigrants from the Middle East and Africa who pass through Serbia. This research was aimed at identifying the determinants of social attitudes towards immigrants. Contextual determinants, first of all, economic security and life in a multiethnic environment, as well as individual determinants, operationalized through the HEXACO model of personality, were examined. The research was conducted on the convenience sample of 540 participants. The results have shown that economic security has no direct effect on the attitudes towards immigrants, while the multiethnic environment is an important determinant of these attitudes. Personality traits, especially Openness, as well as Honesty-Humility, have better predictive power than the contextual variables. The factors of economic security are significant moderators of the relationship between personality and attitudes towards immigrants. The importance of the obtained results for understanding the formation of attitudes towards immigrants is discussed, as well as the methodological framework for future studies of attitudes towards immigrants and other social groups.

Key words: attitudes towards immigration, personality, HEXACO, economic security, multiethnicity

Dodatak:
Matrica interkorelacija varijabli iz prediktorskog skupa

Tabela D1. *Korelacije varijabli iz prediktorskog skupa*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1 Ekonomsko stanje	1											
2 Samoprocena ekonomskog stanja	.37**	1										
3 Stepen ekonomskog razvoja opštine	-.14**	-.03	1									
4 Doživljaj lošeg stanja u društvu	-.07	.04	-.06	1								
5 Multietničnost 1	-.04	-.02	.16**	.05	1							
6 Multietničnost 2	.12**	.05	-.46**	-.03	.30**	1						
7 Poštenje-Skromnost	-.07	.07	.00	.05	-.02	.03	1					
8 Emocionalnost	.05	.01	-.03	.05	.03	.06	-.03	1				
9 Ekstraverzija	.04	.08	-.02	.05	.01	.09*	.03	-.09	1			
10 Saradljivost	.00	.06	.04	.07	-.03	-.06	.23**	-.14**	-.04	1		
11 Savesnost	.02	.04	-.07	.09	.02	.12**	.22**	.03	.21**	-.04	1	
12 Otvorenost	.04	.02	-.06	.10*	-.07	.00	.19**	-.05	.02	.05	.23**	1

Napomene: Multietničnost 1 – procenat manjinskog (nesrpskog) stanovništva; Multietničnost 2 – broj različitih etniciteta; * – $p < .05$; ** – $p < .01$.